

էկէկէրի ու 20,000 բանտարկեալք երկու տարւոյ չափ աշխատեցան այս գործոյն վրայ : Սակայն մէկ կողմանէ Սուսերն , ու մէկալ կողմանէ ալ Խրիմու խանին գործակիցներն արգելք ըլլալով , աշխատութիւնն ընդհատեցաւ :

Սեծն Պետրոս երբոր Սուսաց կայսերական աթոռը բարձրացաւ , իր քաղաքագէտ մտքովն աղէկ ըմբռնեց այդ ջրանցքին կարեւորութիւնը , և կ'ուզէր 'ի գլուխ հանել զայն . բայց բազմք իրեն ալ զլացաւ այս մեծ փառքը : Յուսանք որ գոնէ այսօրուան օրս անխափան կատարուի այս երկու մեծ ծովուց միութիւնը :

ԲՆԱԿԱՆՔ

ՏՕՄԱՐԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Դեկտեմբեր ամիսը :

Ղեկտեմբեր ամսուն վրայ շատ փոփոխութիւն եղած է : Սկզբան երբոր Հռոմուլոս իր հաստատած տարւոյն տասներորդ ամիսն ըրաւ զայն , դեկտեմբեր 30 օրուան էր , որ երկայն աւտեն չքշեց : Եւրոմա Պոմպիլիոս , որ տասուերկու ամիս կ'ուզէր տարւոյն մէջ , բոլոր այն տասն ամիսներէն այն չափ օր վերցուց' որ իրեն հարկաւոր էին յունուար ու փետրուար ամիսները ձեւացնելու համար . ասանկով իր շինած տումարին մէջ դեկտ . 29 օր ունէր : Յուլիոս Կեսար երբոր Սոսիգենէս Ղեքսանդրացոյն օգնականութեամբն ուզեց տումարը նորոգել , 31 օր տուաւ այս ամսուն , որ ինչուան հիմա պահած է :

Հռոմայեցիք Սեստայի պաշտպանութեանը նուիրած էին դեկտ . ամիսը , և մասնաւոր կերպով մը կը պատուէին նոյն աստուածուհին այս ամսուն մէջ : Շատ նշանաւոր տօներ կը կատարուէին դեկտ . մէջ . Փառնէան տօները , որ 5^{էն} նոնայեց օրը կ'իյնային , և որ դաշտօրէից մէջ կը հանդիսա-

նային 'ի պատիւ Փառնայք կոչուած աստուածներուն . Պրոմալէան կոչուածները , 14^{էն} , 'ի պատիւ Բաքոսի . Կոմպիտալէան տօները , 22^{էն} , 'ի պատիւ ընտանի դից . և 'ի պատիւ Երիտասարդառնէան աստուածուհւոյն հանդիսացած տօները . հռոմայեցի երիտասարդներն այս աստուածուհւոյն կը նուիրէին իրենց մօրուքին երախայրիքը , զորոնք կ'այրէին մասնաւոր կրակարանի մը մէջ : — Բայց դեկտ . ամսէն աւելի նշանաւոր տօնը՝ Սաթուրնէան ըսուած տօներն էին , որ 17^{էն} կը սկսէին ու իրեք օր կը տւէին : Բոնք հաստատուած էին 'ի յիշատակ այն հաւասարութեան՝ որ երկրիս վրայ կը տիրէր Սատուռնոսի օրերը , անոր համար մեծ հանդէսով կը կատարուէին . գերիներն իրենց տերանց աստիճանը կ'ելլային , ատեանները կը գոցուէին , զինուորական գործողութիւններն 'ի կախ կը թողուէին , և մահապարտաց գլխատութիւնը կ'ուշացուէր : Բայց այս տօները ժամանակաւ կորսնցուցին իրենց կարգն ու կանոնն և վեհութիւնը :

Ղեկտ . մէջ օրերը քիչ տարբերութիւն կ'ընեն . ամսուն 1^{էն} , 8 ժ . և 30 ր . է օրը , իսկ 31^{էն} 8 ժ . 14 ր . : Բաւոր ամսուն մէջ առաւօտը նուազութիւն կ'ըլլայ , բայց իրիկուններն՝ օրը մինչև ամսուն 14^է կը նուազի , իսկ անկէ ետքը՝ 14^{էն} սկսեալ մինչև 31^է 9 րոպէ կ'երկըննայ : Տարւոյն ամենէն կարճ օրը դեկտ . 21^{էն} է , և 8 ժ . 10 ր . միայն կը հասնի : 23^{էն} սկսեալ օրերը կ'երկըննան , բայց շատ քիչ չափով , որովհետև մինչև ամսուն վերջը հազիւ 4 վայրկեանի տարբերութիւն կ'ընէ :

Ղեկտ . 1^{էն} մինչև 17^է արեւը Սարիճ համաստեղութեան մէջն է , ու ան ատեն Ղեղնաւոր համաստեղութեան մէջ կը մտնէ . 22^{էն} , առաւօտեան ժ . 8 . ր . 11 . Բյծեղջիւրին նշանը կը մտնէ . և 31^{էն} Ղեղնաւորին գլխուն մօտ է : Եր միջօրէական բարձրութիւնն աւսուս կէսերուն 17 աստիճանէն վեր չելլեր . և հետեւաբար՝ թէպէտ շատ աւելի մօտ է երկրիս քան

Թէ ամառը, իր ճառագայթները շատ խոտորնակի կ'իյնան երկրիս վրայ ու քիչ տաքութիւն կու տան անոր մակերեւութին: Հողն ամենեւին տաքութիւն չունի, և բարեխառնութիւնը շատ վար կ'իջնայ այս ամսուս մէջ. բայց սովորաբար ամենէն սաստիկ ցուրտ միջոցը դէպ 'ի գեկտ . 15^ն կը սկսի: Բնութիւնը երկրորդ կէտն ու յունուարի առաջին կէսը ձմեռուան ցրտագոյն եղանակը կը սեպուի բարեխառն կլիմայից մէջ. սակայն տարի կը հանդիպի՝ որ նոյեմբերի վերջերը կարգէ դուրս ցուրտ ընելով, ետքը բոլոր ձմեռը կակուղ կ'անցնի:

1806 տարիէն մինչև 1851 դիտուած է որ բարեխառնութիւնն 'ի Բարիզ գեկտ . ամսուն մէջ միջին հաշուով 3⁰, 59 է: Սովորաբար ամսուս վերջին օրերն աւելի ցուրտ կ'ընէ հոն. սակայն 1858^ն 0⁰, 60 ցուրտ եղաւ: Որչափ բարեխառնութիւնը ցած ըլլայ, այնչափ օդն աղուոր կ'ըլլայ, ու առատ եղեամն կու գայ: Հատ տարի կ'ըլլայ որ հիւսիսային սաստիկ քամի մը կը փչէ, և շատ անգամ առատ ձիւն կու գայ, մանաւանդ ամսուս վերջերը:

Սերն ըսինք թէ երբոր նոյեմբերի մէջ արտաքոյ կարգի ցուրտ կ'ընէ, սովորաբար ձմեռը մեղմ կ'անցնի. այսպէս երբոր տարւոյն վերջի օրերն ալ բարձր բարեխառնութեամբ կը սահին՝ անանկ որ առանց կրակի ալ կարենայ մարդ կենալ, գարունը բաւական ցուրտ կ'ընէ, և ապրիլ ու մայիս ամիսներուն բարեխառնութիւնը բաւական ցած կ'ըլլայ:

Դեկտ . մէջ արեւը ձմեռնային արեւադարձը կը հասնի: Բնութիւնը 22^ն սկսեալ՝ իր դէպ 'ի հարաւ շեղումը կը դադրի, և կը սկսի հասարակածին մօտենալ. այս պատճառաւ իր ճառագայթներուն ջերմութիւնն օրէ օր կ'աւելնայ: Բնագործին օրը շատ անգամ սաստիկ ցուրտ կ'ընէ. որովհետեւ արեւը հորիզոնէն վեր քիչ ատեն կենալով, շատ ազդեցութիւն մը չկրնար ընել հողուն բարեխառնութեանը վրայ:

Ընկէ զատ՝ արեւն անանկ դիրք մը առած է մեզի համար, որ իր ճառագայթներն իրենց լուսաւորութեանը մէկ մասը կը կորսնցնեն. անոր համար կարճ օրերուն պայծառութիւնը շատ աւելի նուազ է քան ամառնային օրերունը, թէ և այն ժամերն առնես որ արեւն հորիզոնին վրայ նոյն բարձրութիւնն ունի:

Դեկտ . 1^ն լուսինն իր երկրէս հեռաւորութեանը վերջին կէտն հասած է. արեւուն արեւելեան կողմն է՝ գրեթէ 78⁰, 18՝ հեռաւորութեամբ. այն ժամանակէն սկսեալ՝ արեւն կը հեռանայ. 2^ն, իր առաջին քառորդը կը մտնայ երկոյեան ժ . 1 . ր . 59 : 9^ն, Ուրանոսին մօտէն կ'անցնի . 10^ն, առաւօտեան ժ . 3 . ր . 22, հանդիպակացութեան կէտն է, և 12^ն՝ Սատուրնէն քիչ մը հեռու է, իսկ 14^ն՝ Երեւակէն: Նոյն օրը կը սկսի արեւուն արեւմտեան կողմն երեւնալ, գրեթէ 121 ու կէս աստիճանի հեռաւորութեամբ, և հետզհետէ կը մօտենայ անոր: 16^ն, իր վերջին քառորդն է երեկոյեան ժ . 9 . ր . 25 . . 19^ն, Հրատի մօտիկ է . 22^ն, Փայլածուին մօտ . 24^ն, առաւօտեան ժ . 5 . ր . 56 . Ըծորդութեան կէտն հասած է: Եւամաց կամաց արեւուն ճառագայթներէն մերկանալով, 28^ն անոր արեւելեան կողմը կ'երեւայ, գրեթէ 47 աստիճանի հեռաւորութեամբ:

Սովորաբար մեր արեւմտեակը ձմեռն աւելի լուսաւոր է քան զամառը: Դոր պատճառը՝ մեր մթնոլորտին չափազանց պարզութիւնն է սաստիկ ցուրտերուն միջոցը, և արեւուն հորիզոնէն սաստիկ վար խոնարհիլը, որ գիշերուան մթութիւնը կ'աւելցնէ, և հետեւաբար լուսինն պայծառութիւնն աւելի դուրս կը ցատեցնէ: Նոյն պատճառներով է դարձեալ որ ձմեռը նաև աստեղաց փայլն աւելի աչք կ'առնէ:

Փայլածուս ամսուս առջի տասուրեք օրերը շատ աղէկ կրնայ դիտուիլ: 14^ն, ժամը 5^ն, արեւու հետ ըծորդութեան կէտն է: 21^ն, այն մասնաւոր դիրքերէն մէկը կ'առնէ՝ որոնց վրայ

կարծես թէ կը կենայ¹ . 23^{ին} , արեւէն մէկ ժամ մը ու 19 րոպէ առաջ կը ծագի : — Բրահմայն² իրիկունները կ'երեւայ հորիզոնին մօտ , բոլորովին կտոր ու պզտի սկաւառակի մը ձևով : — Տարբը , որուն առերևոյթ տրամագիծն ալ պզտիկ է , առաւօտները կը տեսնուի . 26^{ին} , Ժ . 3 . ր . 9 . կը ծագի : — Բրահմայն³ , ամսուս 2^{ին} , առաւօտեան Ժ . 1 . ր . 16 . միջօրէականը կ'անցնի : Բոլոր լուսով մը կը փայլի , և 41 մանրերկրորդ տրամագիծ ունեցող սկաւառակի մը ձևով աչքերնուս կ'երեւայ : Երբ արբանեակներն ալ դիւրաւ կրնան դիտուիլ : — Բրահմայն⁴ բաւական աղէկ կը դիտուի . իր մանեակներն որոշակի կը զանազանուին ու և ի-

¹ Երկրիս գրգէն կը կախուի մոլորակաց հանգիստ առնելու երևոյթը . ուր ընդ հակառակն թէ որ մէկը արեւէն նայէր անոնց , կը տեսնար որ միակերպ շարժման մէջ են :

ցէ քիչ մը մեծցընող ակնոցով , և հետզհետէ կը նեղնան : — Բրահմայն⁵ բոլոր գիշերը կը տեսնուի :

Բնանկ մը կ'երեւայ որ երկիրս ամսուն 5^{ին} մինչև 15^ե ասուպներու բաւականապէս բազմաթիւ խմբի մը կը հանդիպի , բայց ասիկայ նոյեմբերի ասուպի անձրեւին չհասնիր : Բպահով փորձերով ստուգուեցաւ որ դեկտ . մէջ միջին հաշուով 13 մետէորայ կը տեսնուի . ուր նոյեմբերի մէջ 20 հատ կ'իյնայ . ամենէն շատ յուլիսի մէջ կ'երեւայ , որ է 23 հատ :

Դեկտ . 1^ե հին տօմարին նոյեմբերի 19^{ին} կը պատասխանէ : Տրէից Գադեամիսն այս տարի նոր տօմ⁶ . 26^{ին} կը լմննայ , և երկրորդ օրը Թեբէդ ամիսը կը սկսի : Տաճկաց Ճէհալէւ էլլէլ ամիսը նոր տ⁷ . դեկտ . 24^{ին} կը լմննայ , և 25^{ին} Ճէհալէւ Խեբ ամիսը կը սկսի :

Յ Ա Ն Կ Ն Ի Ի Թ Ո Յ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՔ

Խորհրդածութիւն մը ի մուտս 1859 ամին . 3

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Դատարարակութիւն ժողովրդեան պատմութեան միջոցիւր 97

ԱՌԱԾՔ

Ճէնայ խելացի առածներ 33 . 65
Կոնփուկիոսի առածներ . 129 , 161 , 225 ,
257 , 322 . 353

ԱՌԱԿՔ

Մահ և փայտահար 117
Մահն ու Չարաբախտ 259

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ԱԶԳԱՅԻՆ

Հանգիստ յաւիտենից Տեառն Հ . Ռափայէ .
Ը թրեանց Վարդապետի Մխիթարեան
Ուխտի 81
— Ճառ դամբանական ի նոյն 82
Մուրատեան Վարժարանին աշակերտաց
տարեկան պարգևաբաշխութե հանդէսը . 289

ԱԶԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

Տաղ ի վկայուհի Սուրբ Խանուս 70
Հառաջանք մը առ մահ 375

ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Արտաշէս Ա 8